

Systematische woordenschatuitbreiding

Wel of niet woorden- schat toetsen?

Elke schooldag zijn pedagogisch medewerkers en leerkrachten druk bezig om jonge kinderen te begeleiden in hun ontwikkeling en hen een zo goed mogelijke leeromgeving te bieden. Passen systematische woordenschatuitbreiding en toetsen daar ook in?

Monique van den Bos is leerkracht van de intensieve taalklassen van stichting Leerplein055 in Apeldoorn

Marianne Verhallen is netwerklid van HJK en trainer, adviseur en ontwikkelaar bij Resulto Onderwijsadvies

Er zijn uitgesproken tegenstanders over toetsen bij peuters en kleuters. Systematisch woordenschatonderwijs kan echter op vele manieren vormgegeven worden en de ene toets is de andere niet. Toetsen is strikt genomen 'onderzoeken hoe goed een kind iets weet of iets kan'. Als het gaat om doelgericht woorden onderwijzen, is toetsen een belangrijk onderdeel van het onderwijs, want je wil niet dat kinderen achterblijven bij de rest van de klas. Juist op jonge leeftijd zullen kinderen op een speelse manier veel woorden leren. Toetscores kunnen helpen om de leeropbrengsten van het woordenschatonderwijs te verhogen.

Veel woorden leren

Nederlandstalige kinderen beschikken over (gemiddeld) 3000 woorden als ze in groep 1 komen. Kinderen uit een rijke taalomgeving hebben moeiteloos veel woorden geleerd, maar anderstalige kinderen en kinderen uit minder taalrijke milieus bouwen niet vanzelf zo'n omvangrijke woordvoorraad op. Op het gebied van woordenschat zijn enorme verschillen. Hart en Risley (2003) spreken van een 'early catastrophe': kinderen uit hogere sociale milieus blijken als ze op school komen veel meer woorden en betekenissen te kennen dan hun leeftijdgenootjes uit lagere milieus. Als er niet snel ingegrepen wordt, worden de achterstanden eerder groter dan kleiner (Kucirkova et al., 2017). Woordenschat is een

significante voorspeller van begrijpend lezen tien jaar later. In de kleutergroepen komen bij de thema's en spel-/ontwikkelingsactiviteiten woorden aan de orde. Maar als kinderen op school komen met minder woordkennis zullen ze niet ten volle profiteren van de rijke speelleersituaties. Om mee te kunnen doen, mee te kunnen praten en mee te kunnen denken, hebben ze basiswoorden nodig. Er moet zo vroeg mogelijk een inhaalslag worden gemaakt door doelgericht in te zetten op woordenschatuitbreiding voor de kinderen voor wie dat nodig is: hoe langer dat wordt uitgesteld, hoe kleiner de kans op succes (Hart & Risley, 2003). Kinderen kunnen met effectief woordenschatonderwijs snel woorden leren. Door instructie, op een speelse manier, in een duidelijke, zichtbare context en met voldoende herhaling. Daarna komen toetsen om na te gaan of alle kinderen de woorden hebben geleerd.

De BAK en LOGO 3000

Er bestaat sinds een aantal jaren een lijst van veelgebruikte woorden die ieder kind zou moeten kennen voordat hij/zij naar groep 3 gaat: de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK). De BAK is samengesteld door de Universiteit van Amsterdam en omvat 3000 woorden; het zijn woorden die zo vaak in het dagelijkse taalgebruik rondom jonge kinderen voorkomen dat ze zeker gekend moeten worden om te kunnen functioneren op school en om goed te leren lezen in groep 3. Het is voor pedagogisch medewerkers en leerkrachten een hele klus om 3000 woorden in twee tot drie jaar tijd aan te bieden, op een manier dat de kinderen alle basiswoorden goed begrijpen en onthouden. Daarom is LOGO 3000 ontwikkeld: een voorraadkamer van materialen die leerkrachten en leerkrachten helpen de klus in de klas te klaren (zie ook het kader 'Over LOGO 3000' hiernaast). Met de tools van LOGO 3000 kunnen leerkrachten meer woorden in kortere tijd behandelen en systematisch terug laten komen, tot ze geleerd zijn. Om dat te kunnen checken, is een digitale

Over LOGO 3000

LOGO 3000 biedt alles wat nodig is om kinderen op een speelse manier heel veel woorden te leren binnen dagelijkse contexten. Woorden zijn logisch, op betekenis geclusterd en voorzien van duidelijke illustraties. Het materiaal is losbladig en zo opgezet dat het ook makkelijk kan worden gekoppeld aan alle bestaande praktijksituaties. Door de concrete uitwerking krijgen leerkrachten handvatten hoe ze de woorden binnen hun eigen thema's en activiteiten efficiënt kunnen aanbieden en in spelsituaties betekenisvol kunnen herhalen. Er zijn simpele en leuke liedjes en versjes speciaal gemaakt bij de gekozen woorden.

Foto's: Wilbert van Woensel

Prentenboeken lenen zich goed om te controleren of kinderen de geleerde woorden kennen

toets ontwikkeld: leerkrachten kunnen aanvinken welke basiswoorden ze behandeld hebben en de computer genereert een toetsje over die woorden, waarbij kinderen gevraagd wordt het juiste plaatje aan te klikken/aan te wijzen.

Controleren en toetsen

Als het gaat om toetsen, denkt men vaak direct aan de algemene en methodeonafhankelijke toetsen, zoals Cito, CELF of TAK. Dit zijn genormeerde toetsen, die ontwikkeld zijn om te bepalen hoe de woordkennis en de woordenschatontwikkeling van een kind zich verhoudt tot die van andere kinderen in een normgroep: is er sprake van een achterstand?, worden achterstanden in de loop der jaren verkleind?, werpt het woordenschatonderwijs op deze school zijn vruchten af? In de praktijk verzuchten leerkrachten vaak dat de toetsen

helemaal niet weerspiegelen wat er in het onderwijs is bereikt: 'Ik heb heel veel woorden aangeleerd, maar die komen niet voor in de toets.' Als je wilt weten of je leerdoelen zijn behaald (beheersen de kinderen de woorden die ik heb aangeboden?), past een methodeafhankelijke toets beter (Hilte & Verhallen, 2014). Passieve kennis toets je door kinderen te vragen bij een woord het goede plaatje te kiezen (waar zie je *de rits*?), de actieve kennis van een woord kun je toetsen door te laten benoemen: 'Wat is dit?' 'Dit is een ...' Daarnaast is het belangrijk om bij doelgericht woordenschatonderwijs voortdurend te checken of de nieuwe woorden begrepen en ingeslepen zijn, door observatie en checken tussen de bedrijven door. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' gaat lang niet altijd op. Soms blijkt ook zeven keer herhalen nog niet voldoende >>

	Checken	Methodegebonden	Methodeonafhankelijk
Wat toets je?	De woorden die je eerder in de week hebt aangeboden.	De woorden die je hebt aangeboden.	De woordkennis van een kind in vergelijking tot de woordkennis van kinderen van een landelijke normgroep.
Waarom?	-Om tussendoor, tijdens de kringactiviteit of het spel te controleren of een kind de woorden van de week heeft onthouden. -Je wilt weten: kennen de kinderen de woorden al of moet er nog extra herhaling plaatsvinden?	-Om na te gaan waar kinderen zijn in het leerproces: heb je je leerdoel bereikt? -Om te bepalen welke kinderen herhaling nodig hebben en je aanpak voor de komende periode te bepalen. -Om vast te stellen wat kinderen in een relatief korte periode hebben bijgeleerd.	-Om het niveau te bepalen ten opzichte van een landelijke normgroep en de risicokinderen te signaleren. -Om na te gaan in hoeverre de kinderen de tussen- of einddoelen van het onderwijs hebben behaald. -Om groei op de langere termijn te monitoren.

Tabel 1 – Verschillen toetsvormen

Op jonge leeftijd leren kinderen op een speelse manier veel woorden

te zijn. Door in de interactie telkens kleine controlevragen te stellen ('Welk plaatje was nou ook alweer de rits?', 'Waar zit je rits?', 'Ja, doe maar dicht!') kun je tussendoor checken hoever de kinderen zijn en of ze de woorden hebben begrepen en al onthouden.

In tabel 1 op de vorige pagina zijn de verschillen tussen de diverse toetsvormen onder elkaar gezet. Vooral de uitkomsten van de methodegebonden toetsen zijn een bruikbaar instrument voor het analyseren en verbeteren van je eigen woordenschatonderwijs.

Resultaten interpreteren

Als je toetst en verder geen consequenties trekt uit de resultaten, levert dat geen toegevoegde waarde. Dan kun je je tijd wel beter gebruiken. Door middel van methodegebonden toetsen krijg je informatie waar je op voort kunt bouwen bij je verdere woordleeractiviteiten. Stel, je maakt eenmaal per kwartaal of voor de afsluiting van een thema een toetsje van de aangeboden woorden. Je neemt een steekproef van de woorden en eventueel ook een steekproef van de kinderen uit je groep (Van den Nulft & Verhallen, 2016). Je kunt willekeurig (aselect) een aantal kinderen uit de groep kiezen. Het is slim om ook kinderen te kiezen die wat minder snel zijn: als zij de woorden eenmaal blijken te kennen, kun je gevoeglijk aannemen dat de andere kinderen ze ook geleerd hebben. Het is overzichtelijk om de scores van de kinderen in kaart te brengen door die een kleur te geven (zie tabel 2 hieronder voor een fragment van het scoreformulier van een passieve toets uit LOGO/digitaal). Verticaal lees je de resultaten per leerling af. Zo kun je de toetsen gebruiken om vervolgstappen te nemen en je woordenschatonderwijs te optimaliseren.

Hoe verbeter je je onderwijs?

Het overzicht in tabel 3 (op pagina 7) laat zien welke interventies mogelijk zijn na het bekijken van de resultaten. Alle kinderen kunnen woorden leren en onthouden als de betekenis duidelijk is en er voldoende herhaling heeft plaatsgevonden. De kinderen die veel woorden nog niet geleerd hebben, hebben extra uitleg en herhaling nodig. Bij reflectie op je eigen handelen gaat het om vragen als hoe helder je de woorden hebt uitgelegd (gesemantiseerd) en hoe vaak de woorden zijn teruggekomen tijdens

Groep 2A Toets week 33-36	Kasper	Ayse	Isa	Sophie	Elif	Filiz	Julian	Milan	Noa
Woorden	95 %	70 %	82 %	88 %	55 %	92 %	76 %	91 %	93 %
uitrusten	Green	Red	Green	Green	Red	Green	Green	Green	Green
de wedstrijd	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
languit	Green	Red	Green	Green	Red	Green	Red	Green	Green
behalve	Red	Green	Green	Green	Red	Red	Red	Green	Red
de voetstap	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
rondlopen	Green	Red	Green	Green	Red	Green	Green	Green	Green
struikelen	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
snel	Green	Red	Green	Green	Red	Green	Green	Green	Green
allemaal	Green	Red	Red	Green	Red	Red	Red	Red	Green
de knie	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
tegelijk	Green	Red	Green	Green	Red	Green	Red	Green	Red

Tabel 2 – Scores kinderen in kaart brengen (groen = woord geleerd, rood = woord niet geleerd)

gesprekjes in de klas of in woordspelletjes. Het is ook raadzaam om bij je collega's te rade te gaan en eventueel afspraken te maken om bij elkaar te kijken tijdens een woordenschatactiviteit. Maak dan gebruik van een vooraf door jullie opgestelde kijkwijzer zodat je gericht bij elkaar kunt kijken. Per leerling kun je bepalen wie er achterblijven in het leerproces en (nog) extra oefening nodig hebben. Preteachen en extra herhaling in de klas of thuis kan de kinderen verder helpen om een inhaalslag te maken. In het praktijkvoorbeeld hieronder geeft Monique, leerkracht groep 1/2, een voorbeeld uit haar eigen lespraktijk.

Praktijkvoorbeeld woorden aanleren

Juf Monique, leerkracht groep 1/2: 'Bij de reflectie op mijn onderwijs stel ik mezelf de volgende vragen: 'Heb ik de betekenis van deze woorden duidelijk genoeg uitgelegd en heb ik ze voldoende herhaald/terug laten komen in mijn lessen?' Uit de toetsresultaten blijkt dat de concepten van 'de wedstrijd', 'de voetstap', 'struikelen' en 'de knie' worden gekend, maar van de woorden 'behalve', 'tegelijk' en 'allemaal' lijkt de betekenis toch niet voor alle kinderen duidelijk genoeg. Deze woorden moet ik dus de komende weken nog extra terug laten komen tijdens ingeplande consolideermomenten en gedurende de dag. Ik ga op zoek naar een aantal geschikte spelletjes (bijvoorbeeld allemaal tegelijk proberen te klappen of stampen en allemaal tegelijk een grappig gebaar maken) en vraag collega's voor adviezen.'

Interventies

Bij de interventies zorgt juf Monique in de groep voor extra uitleg en herhaling:

- **Spontaan:** 'Wanneer we naar buiten gaan, kan ik bijvoorbeeld zeggen: 'Jullie mogen *allemaal* naar buiten gaan, *behalve* Ayse en Elif. Jullie gaan niet.' Wanneer ze schrikken, zeg ik: 'Grappig, natuurlijk mogen jullie ook naar buiten gaan. We gaan *allemaal* naar buiten, dus jullie ook.' Of: 'We gaan *allemaal* onze beker pakken, *behalve* de meisjes. De meisjes dus niet. Dat is raar. Natuurlijk mogen de meisjes ook hun beker pakken.'
- **In spelsituaties:** 'Elif gaat rondlopen en hij mag twee kinderen kiezen die *tegelijk* met hem meelopen. Er lopen straks dus drie kinderen *tegelijk* door de kring. Kijk eens hoe ze rondlopen. Kunnen ze sneller? Oh, wat gaan ze snel. Ga maar fijn zitten, dan kun je lekker uitrusten. En nu mag Ayse rondlopen (1).' Of: 'Iedereen mag deze beweging maken *behalve*... We beginnen *tegelijk*!' Het kind dat wordt genoemd, mag niet meedoen, maar mag daarna deze zin zeggen en daarbij de beweging bedenken (2). Of: 'Wie kan er zelf een zinnetje maken met het woord *behalve* (3)?'
- 'Als de woorden met plaatjes op de woordmuur hangen, kun je korte **consolideerspelletjes** doen, zoals ik zie, ik zie wat jij niet ziet. (Jij geeft een beschrijving van een woord en

Leerkrachthandelen	Vragen die je naar aanleiding van de toetsresultaten stelt
Zelfanalyse <ul style="list-style-type: none"> • Reflectie op eigen onderwijs 	<ul style="list-style-type: none"> • Bied ik de woordenschat goed aan? • Consolideer ik voldoende? • Geef ik leerlingen die minder goed scoren meer tijd, bijvoorbeeld in de kleine kring, door te preteachen? • Benut ik verschillende vormen van leren, onder andere coöperatieve werkvormen en visualiseren?
Collegiale consultatie <ul style="list-style-type: none"> • Kijken in de klas • Gesprek, feedback 	<ul style="list-style-type: none"> • Wat kan ik van mijn collega's leren?
Ouderbetrokkenheid	<ul style="list-style-type: none"> • Weten de ouders welke woorden aan de orde zijn? • Worden de aangeboden woorden en clusters mee naar huis gegeven?

Tabel 3 – Mogelijke interventies na het bekijken van de resultaten

de kinderen moeten raden welk woord je bedoelt'), raadseltjes en klapspelletjes.'

Ouderbetrokkenheid

Juf Monique: 'Ouders zijn benieuwd naar toetscores en dit is vaak een motivatie om thuis aan de slag te gaan. Daarom bespreek ik de toetscores met de ouders en vraag de moeder van Elif, Ayse en Julian om thuis ook nog eens extra aandacht te besteden aan de woorden, die we in de groep hebben behandeld. LOGO 3000 heeft een digitale module waarbij de kinderen op school en thuis op de computer of tablet spelletjes met de woorden kunnen doen. Ook zijn er tips voor het lezen van prentenboeken waarin de woorden terugkomen en er is het groeiwoordenboekje voor thuis, dat ik meegeef. Dit boekje vul ik elke week aan met dezelfde woordclusters als die die week op school zijn aangeboden. Ik bespreek met de ouders hoe ze hiermee samen kunnen oefenen. Bijvoorbeeld: 'Noem om de beurt een woord' of 'Geef een omschrijving van het woord en laat je kind raden welk woord jij bedoelt.' Als ik een week na de toets met Elif, Ayse en Julian in de kleine kring zit en controleer of ze de woorden nu wel kennen, word ik heel blij. Wat is Elif trots als hij tijdens het voorlezen van een prentenboek kan vertellen dat de dieren *allemaal tegelijk* gaan zingen voor de tijger.'

Literatuur

- Hart, B. & Risley, T.R. (2003). The Early Catastrophe. *American Educator*, 27 (1), 4-9.
- Hilde, M. & Verhallen, M. (2014). Woordkennis toetsen: weet wat je meet. *JSW*, 98 (10), 6-9.
- Kucirkova, N., Snow, C., Grøver, V., & McBride, C. (2017). *The Routledge International Handbook of Early Literacy Education*. Londen, UK: Routledge.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2016). *Kwaliteitskaart Controleren*. Utrecht: PO-Raad.

Op de hoogte blijven van de ontwikkelingen rondom het jonge kind?

Neem een abonnement op HJK

Betaal voor een combi-abonnement met JSW slechts € 119,50 per jaar

Ontvang 10 x HJK

Krijg toegang tot het digitaal archief (>1.000 artikelen)

HJK lezen op tablet en pc via Schooltas

Studenten ontvangen 50% korting

voor slechts €79,95 per jaar

Meer weten? Ga naar www.hjk-online.nl of bel 088-2266691